

# Radnici i nacionalizam

U pretprostom broju počeli smo sa objavljanjem materijala sa treće diskusije u seriji *Radnici i politička proizvodnja ratova na Balkanu* u devedesetim godinama, koja je održana 27. februara u CZKD-u na temu *Radnici i nacionalizam – uloga radnika u širenju i praktikovanju nacionalizma s kraja osamdesetih i na početku devedesetih godina*, u okviru projekta *Imenovati TO ratom*. Sada objavljujemo najavu i koncept ove diskusije, sa svedočenjima aktera protesta radnika iz Vukovara i Rakovice. U diskusiji su učestvovali i drugi svedoci ovih događaja, čija su izlaganja dopunjila sliku skiciranu u konceptu.

Bivša radnica „21. maja“ iz Rakovice, danas predsednica Udruženja roditelja poginulih vojnika *Vera, neda, ljubav* Lozanka Radojičić, govorila je o dolasku radnika „21. maja“ pred Skupštinu Srbije 4. oktobra 1989. godine; prema njenom svedočenju, direktori i šefovi su tog dana istorivali radnike iz fabrike da krenu prema Skupštini, ili bar da idu kućama, samo da u fabriki ne ostane niko; onima koji su stigli pred Skupštinu obratio se Milošević, koji je govor završio čuvenom rečenicom: „A sada svi na svoje radne zadatke“.

Sledećeg dana pred Skupštinu Srbije došli su radnici „Rekorda“, kojima prethodnog dana direktor nije dozvolio da se pridruže kolegama iz „21. maja“, o čemu su na diskusiji svedočili tadašnji predsednik sindikata „Rekorda“ Dragoljub Kostić i fabrički novinar Predrag Ralević; i rakovičani su zauzeli srpsku Skupštinu, kao što su vukovarčani prethodno zauzeli jugoslovensku, o čemu u tekstu naše najave svedoči Pavluško Imširović; međutim, za razliku od savezne, republička vlast je bila kod kuće da dočeka radnike; Milošević je ponovio govor od prethodnog dana.

Današnji predsednik *Srpskih ratnih veterana* iz Rakovice i Saveza ratnih veterana Srbije, Mile Milošević, leta 1991. godine je, kao funkcioner sekcije mladih radnika Saveza sindikata, predvodio njihov malo poznat antiratni protest ispred Generalštaba; u Generalštabu su primili mlade radnike i obećali im da neće biti rata, a o njihovom protestu je sledećeg dana informaciju prenela jedino *Politika ekspres*; krajem iste godine, Mile Milošević je bio na ratištu u Hrvatskoj, a 1999. godine na Kosovu.

Okupili se kao radnici, a različi kao Srb? Biće da je situacija ipak bila mnogo složenija nego što to hoće da predstave liberalni političari i istoričari.

**Projektni tim Imenovati TO ratom**

## Radnici u širenju i praktikovanju nacionalizma s kraja osamdesetih i na početku devedesetih godina

Sreda, 27. februar 2013. godine u 18h,  
Centar za kulturnu dekontaminaciju – Paviljon Veljković

Početkom devedesetih godina, uoči rata, radnici su se našli u vrlo složenoj situaciji: sa jedne strane, od sredine osamdesetih sve više je vladala politika kadrova koji su radnike isključili iz bilo kakvog političkog odlučivanja, što se završilo poznatim naredenjem: „Svi na svoje radne zadatke“; sa druge strane, liberalno-demokratska opozicija je tvrdila da radnici mogu da se bave samo „radničkim pitanjima“, kao što su plate i fizički uslovi rada, i isključivala ih kao političke subjekte, a kada bi se bavili „političkim pitanjima“, mogli su se identifikovati jedino kao građani.

Taj raskorak pokazuju dva svedočanstva: jedno Pavlušku Imširoviću o štrajku radnika „Borova“ 1988. godine i njihovom dolasku u Beograd, u intervjuu urađenom u okviru projekta *Imenovati TO ratom*, i drugo o štrajku u fabrikama u Rakovici 1989. godine, sa okruglog stola **Ko su i šta su radnici?** Republika br. 269. god. 2001.

U okviru okruglog stola Radnici i nacionalizam diskutovače se o ovim i drugim primerima.

**Prenosimo izvode iz svedočanstava Pavluška Imširovića i rakovičkih radnika**

**PAVLUŠKO IMŠIROVIĆ:**

Reakcija na napade na životni standard, odnosno reakcija na „šok-terapiju“ MMF-a, od početka 80-ih bio je širok i snažan talas radničkih štrajkova – talas poput onog iz 60-ih godina koji je kulminirao studentskom eksplozijom juna 1968. i kojim su zaustavljene slavne razorne tržišne reforme otvoreće 1963. godine. Te reforme su zapravo bile pionirski početak

U drugoj polovini osamdesetih to više nisu izolovani štrajkovi po preduzećima nego počinju da štrajkuju celi kompleksi proizvodnje, veliki sistemi, grane, saobraćaj, železnička, drumski prevoznici. Radnici formiraju svoje štrajkačke komitete a počinju i prve pobune u sindikatima (npr. sindikat tuzlanskog rudarskog bazena objavljuje svoje odcepljenje od službenog aparatnog državnih sindikata).

U drugoj polovini osamdesetih to više nisu izolovani štrajkovi po preduzećima nego počinju da štrajkuju celi kompleksi proizvodnje, veliki sistemi, grane, saobraćaj, železnička, drumski prevoznici. Radnici formiraju svoje štrajkačke komitete a počinju i prve pobune u sindikatima (npr. sindikat tuzlanskog rudarskog bazena objavljuje svoje odcepljenje od službenog aparatnog državnih sindikata).

U drugoj polovini osamdesetih to više nisu izolovani štrajkovi po preduzećima nego počinju da štrajkuju celi kompleksi proizvodnje, veliki sistemi, grane, saobraćaj, železnička, drumski prevoznici. Radnici formiraju svoje štrajkačke komitete a počinju i prve pobune u sindikatima (npr. sindikat tuzlanskog rudarskog bazena objavljuje svoje odcepljenje od službenog aparatnog državnih sindikata).

**Kad su Rakovčani došli, nije bilo više od 20.000 ljudi.**

- I ne treba. 7.000 ljudi su ovako uzeli Skupštinu. Ja govorim o Miloševićevim mitinzima i o propagandi oko tih mitinga. Svi su pričali milionski mitinci Miloševića, i Politika, ali i Vjesnik, i moji prijatelji u Mladini, Telegramu, Delu. Ja ih pitam: Šta vi radite, je li vas Milošević plaća za to, ili neko drugi, kakav milion, da li ste vi normalni? On nikad nije skupio 100.000 ljudi, dovodeći ih na silu iz fabrika i škola, doterujući sa radnog mesta, iz cele Srbije. On je na Ušću uspeo da skupi

– Plate, krediti, proizvodnja. Težiće je na održavanju, zaštititi i razvoju proizvodnje i na poštenoj raspodeli i gazdovanju proizvodnjom – uz odbranu prava na rad i život od rada. Standardni radnički zahtevi.

[...]

Tad mi ne znamo, ni mi, ni ja, ni oni, da se iz Rakovice spremaju da krene kolona radnika da se pridruži vukovarskim štrajkačima. Rakovica je smesta blokirana i u njoj je uvedeno nezvanično ratno stanje. IMT, FMR sve je bilo blokirano, da onima ne može ni izći iz fabričkog kruga a kamoli se priključiti vukovarskim radnicima u centru Beograda. Beograd je bio u neslužbenom vanrednom stanju, neobjavljenom. Rakovičkim radnicima, i u IMT i FMR plate su smesta podigli sto posto,

# za samoobrazovanje R1ten državna pitanja

uciteljneznalica.org



Imenovati TO ratom – Centar za kulturnu dekontaminaciju

[...]

su imali monopol na sve. Radnici su poštovali pravila, a onaj ko je iskakao bio bi kažnjen.

[...]

Oni su imali moć da kradu i dele, a da im niko ništa ne može, imali su lokalne moćnike, čega u vreme komunizma nije bilo. Radnike je teško naterati da iz političkih pobuda utiču na neke stvari. Oni će to radići posle radnog vremena. Ljudi su bili zadovoljni onim što im se daje, ali su osetići potrebu da se dokazuju kao licnosti, jer su im ljudska prava bila poništena. Oni ni za šta nisu pitali, drugi ljudi su odlučivali o njihovoj sudbini, a sve se lošije živelo.

Mlađi ljudi su drugačiji nego starje generacije. Oni više znaju o životu napolju. Zato su reagovali drugačije nego ljudi koji su formirani u komunističkom sistemu. Za sve vreme Miloševićevog režima ljudi su nezadovoljni, ali su nezadovoljni kao građani. Ja to želim da istaknem. Nezadovoljni kao građani, a ne kao radnici.

[...]

Nikolić: Za vreme Tita radnici su živili sve bolje. Bili smo otvorenji, znali smo kako se živi napolju, moglo se uporediti. Tada radnik nije ni želeo nešto više, da bude građanin, iako je to svom ponašanju bio. Jer, svako preduzeće bilo je Jugoslavija u malom. Trideset-četrdeset odsto brakova bilo je mešovito. Možda zbog svega toga čovek nije osećao potrebu da se dokazuje na drugi način. Onog trenutka kada je radnik video da mu ekonomski i socijalni interes izmije, došlo je do pobune. Istoči da se Rakovica podigla zato što je plata kasnila svega tri dana, ljudi su pred Skupštinu došli zbog plate, a ne zbog Miloševića. U njihovoj svesti nije postojala Srbija, nego Jugoslavija.

Popov: Moglo bi se zaključiti da su radnici bili zadovoljni zbog standarda i da nisu imali ambiciju da žive u demokratskom sistemtu; nije ih interesovao karakter države.

Nikolić: Nije tako.

Popov: Bili su zadovoljni položajem radnika u fabriki i društvu?

Nikolić: To se u osnovi može reći. Nisi morao da budeš u partiji, ali tada nisi mogao da postaneš visoki rukovodilac. Tako je i danas. Imaš parlamentarni sistem u kojem svaka stranka gura svog člana za direktora. U čemu je razlika?

[...]

I da i ne. Ako je neko izveo Rakovicu, to je radio namerno, da Rakovica na ulici ne bi bila iduće godine. Ja sam tada bio predsednik Opštinskog veća Saveza sindikata. Pre nego što su radnici „21. maja“ izašli na ulicu, ja sam s njima imao dva velika zbora u kružu preduzeća. To je bilo u oktobru i mi smo pripremili izlazak na ulicu za iduću godinu. Video sam da ljudi manje žele da govore o platama, a više da im se kaže šta se dešava u Jugoslaviji, jer im to nije bilo jasno. A hteli su da utiču da se iz toga što pre izade, da im se ne bi ugropio položaj. Ali, štrajk je nastao zbog plata i plate su i dobijene. Po našem mišljenju, trebalo je bar još jedna godina da prode u sazrevanju da bi radnici mogli da utiču na neke stvari.

Popov: Kako to da su problemi bili hitni, a bila vam je potrebna godina dana da reagujete?

Nikolić: Nešto se tada događalo gore u vrhu, ali ništa nije gorelo. Bilo je velikih posledica pa smo smatrali da ne treba hitro reagovati. Imali smo uz sebe Rakovicu, FOB, Sevojno, dobre odnose sa Celjem, Jugoslavija je funkcionalisala. Želeli smo da povežemo fabrike i da onda zajedno tražimo, a ne samo kao Rakovica.

[...]

Jam sam ih doveo. Ali, neko je razbio koncepciju Rakovice, jer je izveo radnike van radničkog kruga. Jednostavno, otvorili su kapiju i izašli. Ne postoji nijedna odluka da se to uradi. Neko je doneo odluku, a mene je samo suočio s tim što treba da radim. Izašao sam pred ljude na ulicu. Stigli smo do IMR. Radnici su počeli da preskaču ogradu, masa je narasla a radnici viđu „Beograd“. I tako sam bio na čelu kolone za Beograd. Usput je direktor IMR svojim radnicima nudio stopostotno povećanje plate, ali su oni odbili. Kada smo stigli do Zvezde, došli su neki srpski političari da se priključe, ali radnici nikome nisu dozvolili da pride. Kolona je bila od Londona do Mostara. (Suradnik je izašao u „Rekord“) Šajtim radnicima tadašnjem direktoru Draganu Tomiću nije došao da sa nama pođu u Beograd.) Pred Skupštinom se dva sata niko nije pojavljivao. Onda je jedno krilo medu nama, ne znam da li su bili ubačeni, počelo da viđe „hoćemo Slobu“. On je očigledno čekao i dotračao je od zgrade Pošte, čim je čuo „hoćemo Slobu“.

[...]

Milošević je govor završio rečima „a sada svi na svoje radne zadatke“. Ja sam, međutim, završio zbor. Rekao sam da ćemo ići na svoje zadatke, ali da ćemo mi kontrolisati rukovodstvo. Mesec dana posle toga Milošević je došao u Rakovicu i potpuno pridobio radnike. To je bilo kao da je bog sišao na zemlju. U javnosti postoji utisak da su radnici izašli da daju podršku nacionalnim idejama. Ljudi su izašli zbog plata, i dobili su plate.

[...]

Više puta sebi sam javno zamerio zbog stvari koje je trebalo da činim, a nisam imao nekog pametnog da me usmeri.

[...]

Nesvesno sam počeo da pravim drugačiji sindikat da bism otkoriti probleme, a ne da rušim Jugoslaviju. Hteli smo ne samo da slušamo nego i da se pitamo. Godine 1989. na kongresu jugoslovenskog Sindikata centralna tema bila je Veće udrženog rada, a tadašnji predsednik nije htio da taj predlog stavi na dnevni red. Desetak minuta sam na govornici pokušavao da izdejstvujem da se raspravlja o VUR. Onda sam video da se i članstvo hlađi, pa sam se povukao.

[...]

Svi su odobrili odlazak radnika pred Skupštinu, to je bila euforija. Razgovarali smo u Veču sindikata o svemu. Štrajk se najbolje razbijal je organizovanjem drugog štrajka. Tako su nas natjerali nespremne da se snalazimo u novoj situaciji.

[...]

i umesto da se bavim svojim ciljem ja sam ušao na njegov teren. To sam zaključio tek kasnije kada smo procenjivali šta se dogodilo. Ja sam još pred Skupštinom rekao da je neko izveo ljudje, ali da to nismo mi.

[...]

Ali sutradan na ulicu su izašli radnici „Rekorda“. Višak su „juče se zaboravio“, a ja ni one prve nisam izveo na ulicu. Ponovo smo otišli u Beograd, ali su sada radnici odlučili da budu u Skupštinu. To je bilo 5. oktobra 1989.

[...]

I sada je zahtev „hoćemo Slobu“. Sada je sve jasnije. On je došao, ispričao im istu priču, radnici su se vratili u fabriku. Iste večeri, na raspravi u Gradskom komitetu SK raspravljalo se o Rakovici. Optužen sam da hoću da budem lider radnika. Rekao sam im da ako tako zaista misle, da će mi sutra pred komitet dovesti radnike da njima kažu da što meni govore.

[...]

Zelim da istaknem da su radnici znali svoj interes. Oni nisu bili zadovoljni, ali su videli da postoji ulazna linija. Videli su, međutim, i da se u Jugoslaviji dešava nešto što ne razumeju, pa su se organizovali. Oni nisu dozvoljavali da im se uskrcaju prava.

[...]

Olivija Rusovac, novinarka Republike: Vi u sindikatu niste znali, ali mi novinari smo dogadjaj pred Skupštinom videli kao početak velike manipulacije.

[...]

Nikolić: Ja tada ni od koga nisam čuo, čak ni privatno, da su radnici zloupotrebljeni. Ta se teza javlja kasnije.

[...]

Savić: U IMT-u je '94. godine pokušano otpuštanje 4000 radnika. Oni nisu smeli da reaguju čak ni na poziv „Nezavisnosti“. Mi u „Nezavisnosti“ smo shvatili da će u celoj Srbiji nastati lumpenproletariat. Kada smo videli da sindikalnim akcijama ne postizemo ništa, stupili smo u štrajk gladu, što je politički vid borbe. Tek posle devet dana štrajk je dao efekte jer smo uspeli da obesnažimo odluku vlade. Tog trenutka oslobođili smo straha radnike FOB-a i IMT-a i mogli smo slobodno da nastupamo i politički.

○